

Prikazi , ocjene

Dubravka Sesar
Filozofski fakultet, Zagreb

Teresa Zofia Orłoś, Joanna Hornik,
Czesko–polski słownik skrzydlatych słów

Uniwersitas, Kraków 1996.

Češko–poljski rječnik krilatica, o kojemu je ovdje riječ, prvi je rječnik te vrste u Poljskoj i Češkoj, koji obrađuje gradu slavenskih jezika. Izuzetno lijepo opremljen, grafički čist i pregledan, uz opširan uvod (str. 5–12) sadrži bogati korpus (950 osnovnih, a s varijantama oko 1.300 jedinica) najpoznatijih čeških i poljskih krilatica (str. 13–293). Posebno je vrijedan abecedni indeks poljskih natuknica, značenja kojih upućuju na određene, u rječniku navedene češke krilatice (str. 299–339) bliskoga značenja. Na kraju su indeksi citiranih engleskih (str. 341–358) i poljskih (359–375) ekvivalenata. Naime, češke i poljske krilatice dopunjene su engleskim ekvivalentima, eventualno i kratkim opisom njihovih značenja.

Veći je dio grade obradila i cijeli rječnik redigirala poznata poljska bohemistica prof. Teresa Zofia Orłoś (Jagiełłońsko sveučilište), a Joanna Hornik je obradila trećinu rječnika i indeks poljskih natuknica. Autorice su se služile s preko četrdeset različitih izvora, uglavnom čeških i poljskih frazeoloških i idiomatskih priručnika (str. 295–296), rječnika biblijskih i mitoloških pojmova, zbirki izreka, poslovice i sl. Među njima su najvažniji *Słownik české frazeologie a idiomatiky* F. Čermáka, J. Hroneka i J. Machača, *Ouředníkov biblijski rječnik Aniž jest co nového pod sluncem*, *Zaorálekova Lidová rčení*, *Skrzydlate słowa* A. Markiewiczza i A. Romanowskoga, *Słownik mitów i tradycji kultury* W. Kopalinińskoga, *Słownik frazeologiczny czesko–polski* M. Basaja i D. Rytel, istoimeni rječnik H. Pietrak–Meiser i drugi. O kakvome je rječničkom kompleksu ovdje riječ i što su tzv. krilatice govori u uvodu T. Z. Orłoś.

Stari, prvenstveno književnoznanstveni pojam *krilate riječi* kod Homera je označavao ukrasni epitet i tzv. leteću metaforu (grčki *épea pteróenta*, ruski *krylatoe slovo* / *krylatoe vyraženie*, poljski *skrzydlate słowo*, češki *okřídlené slovo* / *okřídlen* □ *v* □ *raz*, njemački *geflügeltes Wort* / *Schlagwort* / *Flügewort*, francuski *mot en vogue* / *parole ailée*, hrvatski *krilata riječ* / *krilatica*). Raščlanjujući pojam krilatice u užem i širem smislu, T. Z. Orłoś navodi da u krilatice ne ubraja samo frazeme, nego i ustaljene citatne idiomatske sklopove koji se odnose na poznate povijesne, političke i slične događaje. Među njima razlikuje poslovice, sentencije, aforizme i ulomke tekstova, znamenite usmene izreke, kao i naslo-

ve pojedinih knjiga, pjesama, filmova i tekstove reklama, ukratko popularne citate iz poznatih izvora (citate znamenitih autora ili djela, poznate naslove, vječne i aktualne izreke) koji u komunikaciji djeluju živo, brzo, jednostavno i slikovito, nadomještajući puki opis uvijek svježom metaforom.

Tradicionalnim izvorištem najvećega broja europskih, internacionalnih krilatice općenito se smatraju *Biblija*, antička i svjetska klasična književnost te pojedini nacionalni pisani i usmeni izvori. I rječnik koji ovdje predstavljamo obuhvaća (po riječima autorice) 40% biblizama (tipa *David i Golijat*, *Sodoma i Gomora*, *lažni prorok*, *dolina suza*, *obećana zemlja*, *Judini srebrenjaci*, *milosrdni Samaritanac*, *mudar kao Salamun*, *bacati bisere pred svinje*), po 20% citata iz antičkih i svjetskih klasika (npr. *trojanski konj*, *Tantalove muke*, *Sizifov posao*, *Pandorina kutija*, *Pirova pobjeda*, *Hannibal ante portas*, *kocka je bačena*, *znam da ništa ne znam*; *vitez tužna lika*, *cilj posvećuje sredstvo*, *izgubljeni raj*, *proljeće naroda*, *na zapadu ništa novo*, *komu zvono zvoni*, *u očekivanju Godota*; *sumrak bogova*, *okrugli stol*, *država u državi*, *kralj je gol*, *topovsko meso*, *Drang nach Osten*, *uncle Sam*, *željezna zavjesa*), dijelom i iz čeških i poljskih klasika (*husitska zemlja*, *djed Svevid*, *glupi Honza*, *otac slavistike*, *izigravati Švejka*, *strogo kontrolirani vlakovi*), a ostatak se odnosi na povijesne i suvremene političke i kulturne događaje (*bratska pomoć*, *Praško proljeće*, *baršunasta revolucija*).

Među natuknicama dominiraju imenice, a manje su zastupljeni glagoli i pridjevi. Uza svaku češku jedinicu stoji opća oznaka izvora (kolokvijalno, književno, biblijski, neutralno, pjesnički, politički, ekspresivno, prigodno). Iza poljskoga opisa (tumačenja značenja) češke krilatice slijedi poljski ekvivalent, iza njega je navod konkretnoga izvora s komentarom, a na kraju je engleski ekvivalent s eventualnim kratkim tumačenjem.

Mnoge općepoznate krilatice kojima je etimološka osnova već izbljedjela u ovome su rječniku često osvježene novim tumačenjima. Tako se npr. poznata izreka *Sancta simplicitas!* (češki: *svatá prostoto!*, poljski: *święta naiwności!*, engleski: *holy simplicity / innocence*) tumači poljskim opisom — *zdzwienie nad naiwnością ludzską* (čuđenje nad ljudskom naiвноšću), uspoređuje s »češkim« (biblijskim) sinonimom — *blahoslovení chudí duchem* (blaženi siromašni duhom) i tumači opsežnim komentarom: latinski se izraz, prema Markiewiczu i Romanowskome, pojavio na Nicejskome saboru 325. godine, a navodi ga Rufin (345–410) u dopunama *Povijesti Crkve* Euzebija iz Cezareje (IV/V. st.). Izreka se među ostalim pripisuje i Janu Husu (1369–1415) koji se tim usklikom navodno obratio osobi koja je stavljala drva na lomaču na kojoj je bio spaljen (str. 207). Istu »češku« krilaticu (zajedno sa sinonimom *blahoslovení chudí duchem*) naći ćemo pod pojmom »naiwność« u indeksu poljskih natuknica, ekvivalentna je krilatica u engleskome indeksu pod H (*holy simplicity / innocence*), a u poljskome pod Ś (*święta naiwność*).

Posebno su zanimljiva tumačenja krilatice koje se odnose na noviju europsku političku i kulturnu povijest, kao što su npr. *europski žandar* — č. *četník Evropy*, p. *žandarm Evropy*, e. *the gendarmerie of Europe / the policeman of Europe*; *dan poslije* — č. *den poté*, p. *dzień po*, e. *the day after* i druge.

U red krilatice koje pripadaju europskoj baštini idu i neki češki idiomi koje poljska i engleska frazeologija ne prepoznaju na isti način, npr. *trčati kao zec*

— č. *běhat jako Zátopek*, p. *biegać jak Zatopek* / *pędzić jak wiatr*, e. *run like Chris Chatterway*.

Slaviste će posebno zanimati krilatice koje su potekle iz češke i poljske usmene ili književne baštine i kojima je potrebno posebno tumačenje, npr. *gledati kao razbojnik* — č. *koukat jako Babinský*, p. *zle komuś z oczu patrzy* / *typ spod ciemnej gwiazdy*, e. *have a murderous look* / *the evil eye* // *if looks could kill*.

Gotovo je nemoguće pronaći krilaticu uz koju ne stoji navod određenoga izvora (u takvim se slučajevima na izvor upućuje posredno). Ovdje je, koliko je to moguće, istraženo i podrijetlo velikoga broja općepoznatih krilatica, tako da se uz gotovo svaku pučku frazu, kao što su npr. *imati oštar jezik*, *piti komu krv*, *vući koga za nos*, kao mogući izvor navodi biblijski kontekst. Na taj se način u pučkoj frazeologiji potvrđuje biblijska književna baština.

Uz pojedine se krilatice ne navode književne reference koje bismo očekivali po načelu najbliže asocijacije. Tako se npr. uz krilaticu *myslím, tedy jsem* (*cogito, ergo sum*) ne spominje Descartesovo filozofsko načelo, nego »samo« citat iz Kartezijeve (1596–1650) *Rasprave o metodi*, koji je (prema Markiewiczu i Romanowskome) antičke provenijencije; naime, u spisu *O prirodi Parmenida* iz Eleje (540–470. pr. Kr.) stoji izreka sličnoga sadržaja: *Misliti i biti je isto*. (str. 157). Ograničavajući se na sam izvor, autorice su izbjegle gomilanje referenci i pitanje njihove selekcije, kao i mogućnost da im se unatoč velikome istraživačkom pothvatu prigovori nepotpunost.

Velika je vrijednost ovoga rječnika u njegovoj višestrukoj namjeni: uz osnovnu funkciju tumačenja oko tisuće čeških krilatica on može poslužiti i kao mali rječnik čeških sinonima, a u određenoj mjeri i kao poljsko–češki i poljsko–engleski, odnosno englesko–češki i englesko–poljski rječnik krilatica. Konceptijski dosljednim pristupom određenome idiomatskom kompleksu i sustavnom obradom složene trojezične građe ovaj se rječnik svrstava među najznačajnije leksi-kološke radove u suvremenoj komparativnoj slavistici, a engleska ga sastavnica stavlja u širi europski kulturološki kontekst.

S obzirom na svoj sadržaj ovaj rječnik nije samo prvorazredni specijalni trojezični priručnik. Kako najveći dio obrađene građe pripada općoj europskoj kulturnoj baštini, tumačenja i komentari njezinih izvora čine ga kulturološki zanimljivom knjigom kojom se mogu služiti različiti korisnici — od lingvista do književnih komparatista kojima bliski slavenski jezici uz pomoć engleskoga otkrivaju zajedničke civilizacijske izvore, povijesne putove i suvremene odnose.